

การจัดการชุมชนเพื่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต สู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกของชุมชน บ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ จังหวัดลำพูน

ณัฐธินัย ประเทืองปริบูรณ์^{1*} และ นันทะ บุตรน้อย²

¹หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง 52100

²สาขาวิชาคอมพิวเตอร์ธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง 52100

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: nathdanaipg@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาสถานการณ์ด้านสุขภาพและระบบการผลิต เพื่อค้นหาแนวทางการสร้างสุขภาพที่ดีของชุมชนห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน พบว่า คนในชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรม มีความเสี่ยงต่อการได้รับอันตรายจากสารเคมีที่ใช้ในวิถีการผลิตและมีสารพิษตกค้างในระบบนิเวศของชุมชน ซึ่งการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนตระหนักรู้ถึงพิษภัยและวิธีป้องกันแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง พร้อมทั้งร่วมกันกำหนดแนวทางการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในการผลิตและการบริโภคเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ท้ายที่สุดคนในชุมชนเข้าใจไปในทิศทางเดียวกันว่า เป็นวิธีแก้ไขปัญหาคือเป็นผลกระทบจากวิถีการผลิตและการบริโภค ซึ่งเป็นต้นเหตุที่ก่อให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพของคนและชุมชน ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้ร่วมกันกำหนดแนวทางการผลิตและการบริโภคด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดำรงชีวิตในเบื้องต้น โดยการผลิตและบริโภคพืชผักที่สามารถปลูกและกินได้ภายในครัวเรือน และขยายความรู้ต่างๆ ออกไปสู่ครัวเรือนรอบข้าง สร้างพื้นที่ส่วนกลางเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่ดำเนินการและรับประโยชน์ร่วมกัน

คำสำคัญ: จังหวัดลำพูน บ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ การจัดการชุมชน การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เกษตรทางเลือก

Community Management for Lifestyle Modification to Alternate Agricultural Production Systems of Huay Sai Suksawat Community, Lamphun Province

Nathdanai Pratuangboriboon^{1,*} and Nunta Bootnoi²

¹*Master of Public Administration Program, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Lampang Rajabhat University, Muang District, Lampang Province, Thailand 52100*

²*Business Computer Program, Faculty of Management Sciences,
Lampang Rajabhat University, Muang District, Lampang Province, Thailand 52100*

*Corresponding author's E-mail: nathdanaipg@gmail.com

Abstract

This research studies the health situation and production system to explore the ways to create good health for people at Huay Sai Suksawat Community, Moo 15, Tambon Huai Yab, Ban Thi district, Lamphun province. It was found that people in the community practiced agriculture and had a higher risk of being exposed to and harmed by chemicals used in their production. Such chemicals also left toxic residues in the ecosystem. This action research made people in the community aware of the chemical hazard and how to protect themselves. Also, once they understood that their old way of life was not healthy, they adjusted their agricultural production methods and their consumption behaviors to achieve better healthiness for the community. They grew and ate clean crops and vegetables and extended this knowledge to their neighbors. They also created the central space for community activities and benefits.

Keywords: Lamphun province, Huay Sai Suksawat community, Community management, Lifestyle modification, Alternative agriculture

บทนำ

รากฐานของสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมมาอย่างยาวนาน ถึงแม้การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมจะเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่องก็ตาม แต่สังคมไทยก็ไม้อาจลืมรากเหง้าดั้งเดิมของตนเองได้ ดังที่ สมจิต โยธะคง (2555) ระบุว่า การดำรงชีวิตของคนในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม ตั้งแต่อดีต ปัจจุบัน และอนาคต จนมีคำกล่าวติดปากว่า สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม (Agrarian society) ซึ่งเป็นสังคมที่ผสมผสานความหลากหลายระหว่างคติและความเชื่อ เช่น การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การนับถือธรรมชาติ และความเชื่อทางศาสนา แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยคือ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ส่งผลให้วิถีชีวิต วัฒนธรรม การอยู่ร่วมกันของคนในสังคม รวมถึงการเร่งสร้างผลผลิตทางการเกษตรให้เพิ่มขึ้นตามความต้องการของสถานการณ์ตลาดที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งจากข้อมูลสถานการณ์การใช้สารเคมีทางการเกษตรของประเทศไทยสรุปได้ว่า มีการนำเข้าสารเคมีทางการเกษตรสูงมากเป็นลำดับต้นๆ ของโลก และมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ แม้ว่าสารเคมีทางการเกษตรจำพวกปุ๋ยจะเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของพืชและช่วยลดความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายกับผลผลิต ทำให้มีความสะดวกในวิถีการผลิต ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มสูงขึ้น สร้างรายได้ให้แก่เกษตรกรและเศรษฐกิจของประเทศ แต่การใช้สารเคมีที่มากเกินไปเกินความจำเป็น และไม่ถูกต้องเหมาะสมทำให้เกิดผลกระทบด้านต่างๆ มากมาย ทั้งในด้านสุขภาพของเกษตรกร ผู้บริโภค ด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้งด้านเศรษฐกิจของประเทศ (สาคร ศรีมุข, 2556)

นอกจากนี้สารเคมีที่นำมาใช้ในกระบวนการผลิตของเกษตรกรที่ส่งผลต่อการเสียสมดุลของธรรมชาติ เกิดจากการคิดค้นและสร้างนวัตกรรมต่างๆ ที่นำไปสู่การช่วงชิงและกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ จนเป็นการทำลายระบบนิเวศ ระบบภูมิอากาศ และภูมิประเทศให้เสื่อมสลาย และในที่สุด ผลของการสูญเสียสมดุลเหล่านั้นนำมาซึ่งการทำลายสังคมมนุษย์นั่นเอง ยิ่งนับวัน การตัดทอนและทำลายทรัพยากรธรรมชาติยิ่งเพิ่มมากขึ้น จากการเอาประโยชน์และทำลายธรรมชาติจนเคยชินและละเลยความเอาใจใส่ เช่น การใช้น้ำเกินความจำเป็น การสร้างมลพิษทำลายบรรยากาศจนเกิดภาวะเรือนกระจก การรุกรานผืนดินธรรมชาติ และการใช้พลังงานใต้ดินเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจ เป็นต้น (ภณ ใจสมัคร, 2558)

เช่นเดียวกับชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ที่ได้รับผลกระทบและเกิดความเปลี่ยนแปลง

ในวิถีการบริโภค และวิถีการผลิตจนก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาและเปลี่ยนไปจากเดิม ทำให้คนในชุมชนประสบปัญหาด้านสุขภาพที่สะสมมานานและขยายตัวในวงกว้างมากขึ้น โดยสาเหตุทางตรงมาจากการใช้และสัมผัสกับสารเคมีที่ใช้ทำการเกษตรในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อร่างกายจนก่อให้เกิดความเจ็บป่วย เช่น โรคระบบทางเดินหายใจ โรคมะเร็ง เป็นต้น และสาเหตุทางอ้อมมาจากการบริโภคอาหารไม่ปลอดภัย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาหารที่ปนเปื้อนสารเคมีทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ที่นำเข้ามาจำหน่ายในหลากหลายรูปแบบ เช่น การนำเข้าจำหน่ายแบบรถพุ่มพวง (รถขายสินค้าต่อเติมตัวถังหรือพ่วงข้างที่พ่อค้าแม่ค้าซื้อสินค้ามาจากตลาดใหญ่ในจังหวัดลำพูนและจังหวัดใกล้เคียง และนำมาบรรจุถุงมัดห่อรวมกัน) หรือลักษณะการจำหน่ายในตบกด (ร้านค้าย่อยในชุมชน) ซึ่งจากข้อมูลการตรวจสุขภาพเพื่อหาสารเคมีตกค้างในร่างกายของเกษตรกรบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์จำนวน 95 ราย พบว่า มีความเสี่ยง 40 ราย (ร้อยละ 42.10) ไม่ปลอดภัย 10 ราย (ร้อยละ 10.53) ปลอดภัย 12 ราย (ร้อยละ 12.63) และ ปกติ 33 ราย (ร้อยละ 34.74) สรุปได้ว่าจำนวนเกษตรกรที่มีสารเคมีตกค้างมีจำนวนสูงถึงร้อยละ 65.26 (ระดับปลอดภัย หมายถึงมีสารพิษตกค้างอยู่ในร่างกาย แต่อยู่ในระดับปลอดภัยต่อสุขภาพ) และผู้ที่ไม่มีสารเคมีตกค้างในร่างกายมีเพียงร้อยละ 34.74 เท่านั้น (สวัส ไชยวรรณ และคณะ, 2560)

นอกจากนี้ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนมีสาเหตุมาจากการเกษตรนำเทคโนโลยีต่างๆ มาใช้เร่งการเจริญเติบโตและเพิ่มผลผลิต และป้องกันความเสียหายที่เกิดจากโรคและศัตรูพืชโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และอีกประการหนึ่งคือ ความเชื่อที่ถูกปลูกฝังสืบต่อกันมาจนเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปคือ การทำเกษตรจะต้องอาศัยสารเคมีเพื่อเร่งการผลิตและความสมบูรณ์ของผลผลิต ทำให้วิถีเกษตรกรรมเปลี่ยนไปจากอดีต กลายเป็นการพึ่งพาสารเคมีเป็นหลัก สิ่งแวดล้อมของชุมชนจึงถูกเคลือบแฝงด้วยสารเคมีทั้งที่อยู่ในชั้นบรรยากาศในน้ำ และในผืนดิน ทำให้ระบบนิเวศการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิตเสียสมดุลไปด้วย

จากปัญหาที่เกิดจากวิถีการผลิตที่พึ่งพาสารเคมีเป็นหลักจนส่งผลต่อสุขภาพ ทำให้ชุมชนมองหาทางออกหรือวิถีแก้ไขปัญหของชุมชน โดยร่วมกันค้นหาแนวทางในการดูแลรักษาสุขภาพด้วยการปรับวิถีการผลิต และวิถีการบริโภคในการดำรงชีวิตของเกษตรกรเป็นอันดับแรก การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาสถานการณ์ด้านสุขภาพ และระบบการผลิตของชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ แนวทางการแก้ไขปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของเกษตรกรบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบล

ห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการบริโภค และวิถีการผลิตเพื่อสุขภาพที่ดี โดยให้เกษตรกรในชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน ทบทวนองค์ความรู้ของตนเอง เพื่อลดปัญหาด้านสุขภาพทั้งกายและใจ ควบคู่ไปกับการสร้างรายได้ให้เกิดแก่ชุมชนโดยไม่พึ่งพาสารเคมี สามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นการจัดการชุมชนสู่ความเข้มแข็งต่อไป

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1) คุณภาพของระบบนิเวศ

ในสภาพปกติระบบนิเวศต่างๆ จะอยู่ในภาวะสมดุล ดังที่ ฤทธิ วัฒนชัยยิ่งเจริญ (2553) อธิบายว่า ระบบนิเวศจะสามารถดำรงอยู่ได้เองโดยมีปริมาณสิ่งมีชีวิตที่เป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลายอินทรีย์สารในสัดส่วนที่เหมาะสมต่อกัน ขณะที่ระบบนิเวศ มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะมนุษย์ ที่ต้องอาศัยระบบนิเวศเพื่อความอยู่รอดตามองค์ประกอบต่างๆ ที่มีอยู่ร่วมกันอย่างสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม การวางแผนและจัดทำแนวทางเพื่อการป้องกัน ยับยั้ง ชะลอ ชัดขวาง และฟื้นฟูระบบนิเวศ ที่เกิดจากปัญหาล้างแฉะลุ่มและทรัพยากรธรรมชาติและการทำลายองค์ประกอบในระบบรอบตัวที่มนุษย์อาศัยอยู่ เช่น การทำลายป่า การทำให้คุณภาพของอากาศ น้ำ ดิน เสื่อมโทรมอย่างรุนแรงและต่อเนื่อง ถือเป็นการทำลายความสมดุลของระบบนิเวศอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของมนุษย์ ดังนั้น เพื่อให้สามารถรักษาความสมดุลของระบบนิเวศในโลกนี้ มนุษย์จึงควรใช้ทรัพยากรทุกชนิดอย่างถนอมรักษา พร้อมทั้งฟื้นฟูสภาพของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรม เพื่อให้ระบบนิเวศที่เป็นส่วนสำคัญของมนุษย์อยู่ในสภาวะสมดุลได้ตลอดไป

2) การศึกษาและการวิเคราะห์ชุมชน

การศึกษาและการวิเคราะห์ชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเข้าใจระบบคิดของคนในชุมชนที่มีต่อชุมชนและสิ่งรอบตัว และความเข้าใจในวิถีชีวิตของชุมชนให้มากที่สุด เพื่อให้มีการค้นหาปัญหาที่แท้จริง การค้นหาสาเหตุ และการแสวงหาแนวทางแก้ไข มีเป้าหมายที่ชัดเจนและสอดคล้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน ดังที่ ยศ บริสุทธิ์ (2558) อธิบายว่า การศึกษาชุมชนมีความสำคัญยิ่ง เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา สามารถนำผลการศึกษาที่เป็นข้อค้นพบนั้นไปเป็นปัญญาในการลดปัญหา หรือเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาได้เป็นอย่างดี และหากในการดำเนินการพัฒนามีการศึกษา

อย่างต่อเนื่องหรือต่อยอด เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการพัฒนา ก็จะทำให้การพัฒนามีประสิทธิภาพมากขึ้น และคนในชุมชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนานั้นดียิ่งขึ้น

3) เกษตรทางเลือก

เกษตรทางเลือกมีเป้าหมายเพื่อการผลิตอาหารและปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่าการผลิตเพื่อการจำหน่าย เกษตรกรจึงไม่ต้องวิ่งตามกระแสของตลาด อาหารที่ผลิตได้เป็นอาหารที่มีคุณภาพ ปลอดภัยจากสารพิษตกค้าง ระบบเกษตรทางเลือกเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยไม่เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม และเปิดโอกาสให้สมาชิกในครอบครัวสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข และสามารถใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืน (อานัฐ ตันโช, 2551) ในขณะที่เกษตรทางเลือก เป็นแนวทางการเกษตรเพื่อแสวงหาทางออกให้กับสังคมในปัจจุบันที่กำลังประสบปัญหาความล้มเหลวของภาคเกษตรกรรม และเป็นคำตอบสำคัญของการแก้ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาผลภาวะที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรผู้ผลิต และประชาชนผู้บริโภค รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของชุมชนเกษตรกรรมโดยตรง อย่างไรก็ตาม เกษตรทางเลือกอาจไม่สามารถก้าวข้ามความสำคัญของความคิดที่เป็นปัจเจกบุคคลจากการไม่ยอมรับเงื่อนไขบางประการ จึงต้องมีทิศทางการแก้ไข ปัญหาของเกษตรกรรายบุคคล รายครอบครัว รวมถึงองค์กร และชุมชนควบคู่กันไป

4) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

รูปแบบการวิจัยที่ได้รับการเสนอเพื่อทดแทนกระบวนการค้นพบของการวิจัยแบบดั้งเดิมที่เน้นตัวผู้วิจัยเป็นศูนย์กลาง (Researcher centric) โดย ชัชวาลย์ ทัดศิวัช (2552) ได้อธิบายไว้ว่า เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชนที่ได้รับความสนใจอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน โดยเป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการศึกษาเรียนรู้หาข้อมูล การวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาที่กำลังประสบ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาได้ถูกต้องตรงตามความต้องการ และมีนักวิจัยภายนอก ทำหน้าที่เป็นผู้เอื้ออำนวยให้กระบวนการวิจัยบังเกิดผลสอดคล้องกับเป้าหมาย อย่างไรก็ตาม การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นความพยายามในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของคนในองค์กรหรือชุมชน ที่เข้ามาศึกษาปัญหาร่วมกับนักวิจัย

ผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งเสร็จสิ้นการสรุปผล นำเสนอผล และการอภิปรายผลการวิจัย รูปแบบการวิจัยนี้เป็นการเริ่มต้นค้นหาปัญหาที่ตนเองมีส่วนร่วมกับนักวิชาการและสอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้าน เพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เนื่องจากชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูล อยู่ความจริง เป็นผู้ที่ดีที่สุดในสถานการณ์แวดล้อมของตนเอง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีลักษณะเป็นพลวัตร เริ่มต้นจากสภาพความจริงในปัจจุบันและมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายที่จะเป็นในอนาคต มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ โดยที่เป้าประสงค์ของการวิจัย คือการเปลี่ยนแปลงชุมชนและสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น อีกทั้งเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน

5) การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรม มีความสำคัญในระดับปัจเจกบุคคล อันจะส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตทั้งของตนเองและชุมชน ดังที่ สันต์ ใจยอดศิลป์ (2556) ได้อธิบายไว้ว่า การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตล้วนเป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ เป็นการยากที่จะปลูกพลังใจให้พยายามได้อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับคนที่พยายามแล้วไม่สำเร็จหรือสำเร็จแล้วกลับล้มเหลว ขณะที่วัฒนธรรมกับสังคมต้องมัลผลเกี่ยวเนื่องกันในระบบความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่อยู่ร่วมกันในสังคม จึงเกิดวิถีใหม่ที่รับเอาแบบอย่างความเป็นอยู่ในเรื่องต่างๆ เช่น การบริโภค การแต่งกาย การใช้ชีวิต เป็นต้น เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงก็ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของบุคคลแตกต่างไปจากเดิม เช่น เมื่อมีเทคโนโลยีเข้ามา ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของคนในสังคมลดน้อยลง เป็นต้น ดังนั้น การปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต จำเป็นต้องวิเคราะห์ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่มุมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การวางแผนแก้ไขปัญหาก็ได้ตรงกับสภาพความเป็นจริง

6) การจัดการความรู้

การจัดการความรู้ โดยอรรถวธน์ น้อยวัฒน์ (2554) สรุปว่า เป็นการจัดการที่มีกระบวนการและเป็นระบบ ตั้งแต่การประมวลผลข้อมูล (Data) สารสนเทศ (Information) ความคิด (Idea) ตลอดจนประสบการณ์ของบุคคล เพื่อสร้างความรู้ (Knowledge) และต้องมีการจัดเก็บในลักษณะที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้ โดยอาศัยช่องทางที่สะดวก เพื่อนำความรู้ไปประยุกต์ใช้งาน ทำให้เกิดการโอนถ่ายความรู้ และมีการแพร่กระจาย

ไหลเวียนไปทั่วองค์กร ขณะที่การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงและจัดการชุมชน เนื่องจากความรู้ที่ได้รับร่วมกันสามารถทำให้คนและชุมชนเกิดแนวคิดในการพัฒนาอย่างเป็นระบบไปในทิศทางเดียวกัน นับตั้งแต่การวิเคราะห์สภาพของคนและชุมชน ทิศทางสังคมที่ชุมชนสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ได้ การจัดการความรู้ของชุมชนจะช่วยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล จากการสร้างความรู้เพื่อแก้ปัญหาในทางปฏิบัติร่วมกันอย่างสอดคล้อง รวมถึงการสร้างความรู้ที่มาจากปัจเจกบุคคลมากขึ้น ดังนั้นการจัดการความรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหาความรู้ที่เกิดจากสถานการณ์ ภูมิหลัง และความคิดของปัจเจกบุคคลมาสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถนำไปแก้ไขปัญหา และนำไปปฏิบัติต่อยอดให้เป็นรูปธรรม จึงต้องมีการส่งเสริม สนับสนุนและเชื่อมโยง คน ชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นการยืนยันถึงองค์ความรู้ที่เข้าใจถูกต้องตรงกัน

7) การทำยุทธศาสตร์ชุมชน

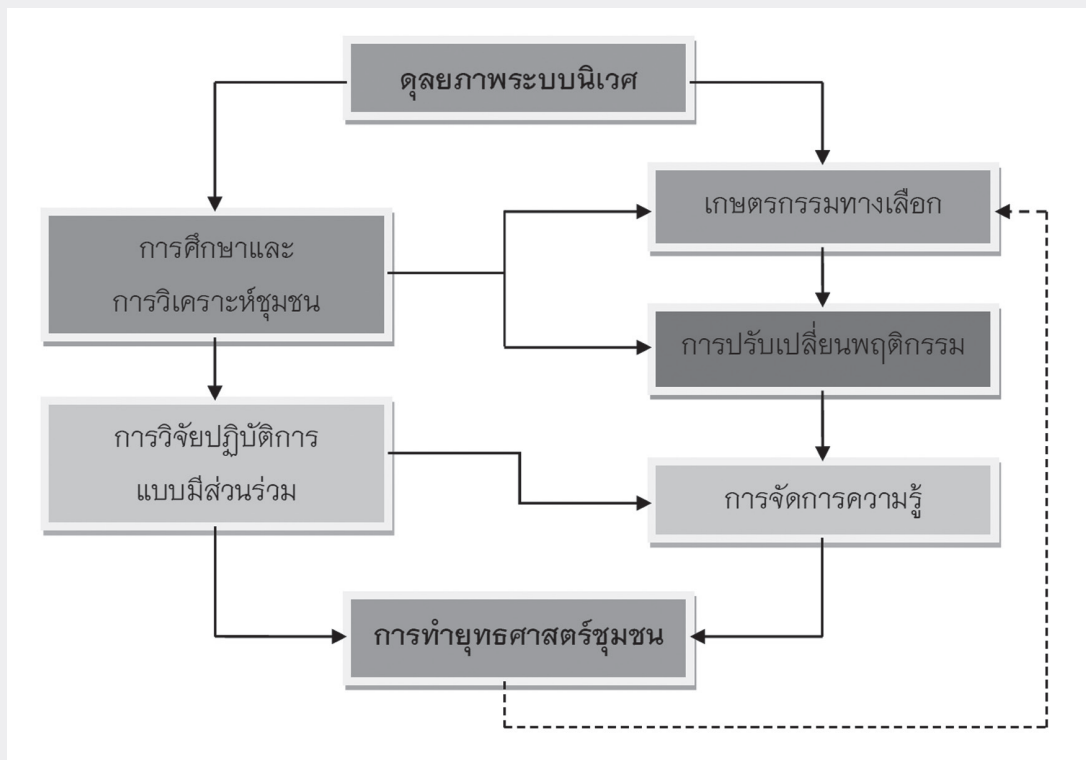
การทำยุทธศาสตร์ชุมชน เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดการชุมชน จากการระดมความคิดของคนในชุมชนเพื่อกำหนดทิศทางในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาชุมชน เพื่อตอบสนองต่อกระแสความเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่งในปัจจุบัน อีกทั้งเป็นแนวทางในการจัดทำแผนกิจกรรมปฏิบัติการให้สอดคล้องกับสภาพการเปลี่ยนแปลง ที่มาจากการศึกษาวิเคราะห์บริบทและสภาพแวดล้อมที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน ขณะที่การกำหนดยุทธศาสตร์ของชุมชนเป็นการท้าทายความสามารถที่ช่วยให้เกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่ทางเลือกใหม่ได้ด้วยตนเอง ดังที่ เปรมปรีดิ์ นาราช และคณะ (2559) อธิบายว่า ยุทธศาสตร์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้คนในชุมชนท้องถิ่นรู้จักตัวตนและเข้าใจชุมชนท้องถิ่นของตนเอง รู้ปัญหา/ความต้องการ นำไปสู่การร่วมคิด ร่วมกำหนดแนวทางการแก้ไขปัญหา ลงมือปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหาและพัฒนาต่างๆ ภายใต้ศักยภาพและทุนต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่นนั้น

จากการทบทวนวรรณกรรม นำไปสู่การศึกษาถึงความสำคัญของระบบนิเวศที่ได้รับผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ที่ขาดความตระหนักและการรักษา รวมถึงการทำลายองค์ประกอบในระบบรอบตัวที่มนุษย์อาศัยอยู่ ด้วยวิถีชีวิตในการผลิตและการบริโภค สภาพการดำรงอยู่และความเปลี่ยนแปลงของชุมชนนับตั้งแต่อดีตจนถึง

ปัจจุบัน และการคาดการณ์แนวโน้มในอนาคตของชุมชน เพื่อให้เกิดการค้นหาปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขปัญหของชุมชน ทั้งนี้ การนำเกษตรทางเลือกมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสุขภาพของคนในชุมชน ปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหามลภาวะ รวมทั้งปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดของชุมชน ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ด้วยการปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ตระหนักในปัญหาของตนเอง และเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของตน เพื่อเป้าหมายในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในชุมชน โดยอาศัยการจัดการความรู้ เป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา โดยความรู้ที่ได้รับร่วมกัน สามารถทำให้เกิดแนวคิดในการพัฒนาอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งร่วมกันกำหนดยุทธศาสตร์ของชุมชนที่ได้มาจากการคิดวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์ เพื่อนำไปสู่ทางเลือกใหม่ของชุมชน ซึ่งสามารถแสดงได้ดังภาพที่ 1

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) โดยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยการศึกษาค้นคว้าเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ และจากบุคคล โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม ซึ่งต้องศึกษาวิเคราะห์ถึงข้อมูลเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตประจำวัน สถานการณ์ที่เป็นไปในปัจจุบัน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น โดยข้อมูลดังกล่าวจะครอบคลุมประเด็นที่สำคัญและมีรายละเอียดซึ่งเป็นผลโดยตรงจากประสบการณ์ของผู้ร่วมวิจัย ผลจากการศึกษาดังกล่าวจะนำมาวิเคราะห์เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจของผู้ร่วมวิจัย ในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกของคนในชุมชน นอกจากนั้น อาจจะทำให้เกิดแนวทางใหม่ในการจัดการชุมชน

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี

พื้นที่ในการศึกษาคือ ชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นพื้นที่การเกษตรที่มีความหลากหลายและได้รับผลกระทบจากการเร่งเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรที่อาศัยสารเคมีเป็นหลัก โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เกษตรกรอาสาสมัคร ซึ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก และร่วมในการวิจัยครั้งนี้จำนวน 29 ราย

การเก็บรวบรวมและการวิเคราะห์ข้อมูลดังแสดงในภาพที่ 2 เป็นการดำเนินกิจกรรมตามแผนงานของโครงการซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระยะ โดยระยะที่ 1 เป็นการศึกษาทบทวนข้อมูลความรู้เดิมของชุมชน และกำหนดแนวทางวิธีการผลิตและการบริโภคเกษตรทางเลือก ประกอบด้วย 1) ประชุมคณะทำงาน 2) อบรมพัฒนาศักยภาพที่วิจัย เพื่อเตรียมความพร้อมและกำหนดปฏิทินการดำเนินโครงการวิจัย 3) เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ การสำรวจ การสังเกต การบันทึกข้อมูล การบันทึกภาพถ่าย และการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ประเด็นในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ วิถีชีวิตแบบเดิม สถานการณ์ด้านสุขภาพ การผลิต การเข้าถึงอาหารปลอดภัย และการบริโภคเพื่อสุขภาพ

ที่ดี (กายและจิต) สุขภาพของคนในชุมชน ระบบนิเวศสมดุล ทั้งระบบเกื้อหนุนการผลิตและฐานทรัพยากร ปัจจัยและเงื่อนไขต่างๆ ที่ส่งผลต่อสุขภาพและวิถีการผลิตแบบทางเลือก 4) จัดเวทีประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อทบทวนบริบทของชุมชน องค์ความรู้ การคัดเลือกความรู้เด่น 5) จัดเวทีเชิงปฏิบัติการเพื่อถอดบทเรียนประสบการณ์ ความรู้เด่นของต้นแบบที่คัดเลือก เรื่องสุขภาพดี ด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกของชุมชน 6) สรุป รวบรวม และพัฒนาความรู้ให้เป็นระบบ เพื่อหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกเพื่อสุขภาพที่ดี 7) แลกเปลี่ยนกับโครงการวิจัยอื่นๆ 8) สร้างความตระหนักรู้ถึงพิษภัยของสารเคมีและการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ 9) เรียนรู้เรื่องการจัดทำบัญชีครัวเรือน 10) กำหนดแนวทางวิธีการบริโภค และวิธีการผลิตเกษตรทางเลือก

ระยะที่ 2 เป็นการทดลองปฏิบัติการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือก พัฒนาแหล่งเรียนรู้ จัดทำระบบความรู้ ประเมินผล และสรุปบทเรียน โดยวิธีเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย 1) ประชุมคณะทำงานเพื่อ

ภาพที่ 2 การศึกษา ทบทวนข้อมูล ความรู้เดิมของชุมชน บ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

วางแผนและติดตามการดำเนินงาน 2) ศึกษาดูงานจากชุมชนที่มีความสำเร็จในวิถีการบริโภค และวิถีการผลิตพืชผักทางเลือก และเครือข่ายเกษตรกรรมต่างๆ ที่เชื่อมโยงกับแนวทางการสร้างความมั่นคงด้านอาหาร 3) ทดลองปฏิบัติการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกที่กำหนดไว้ 4) เก็บข้อมูลในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกเพื่อสุขภาพที่ดี การสัมภาษณ์ เช่น การทำบัญชีครัวเรือน บัญชีฟาร์ม 5) ประเมินสัมฤทธิ์ผลโดยชุมชน เช่น คุณภาพการผลิต ค่าใช้จ่ายสุขภาพ เป็นต้น 6) พัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน เพิ่มพื้นที่แหล่งอาหารเพื่อสุขภาพที่ดีในชุมชน 7) พัฒนาและจัดทำระบบความรู้ด้านการผลิตเกษตรทางเลือกของชุมชน และสรุปรวบรวมข้อมูลกระบวนการที่ดำเนินการ 8) สรุปบทเรียนการดำเนินการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกเพื่อสุขภาพที่ดี และเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลง

ผลการวิจัย

1) สถานการณ์ด้านสุขภาพ และระบบการผลิตของชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์

จากการทบทวนวิถีชีวิตเดิม สถานการณ์ด้านสุขภาพ การผลิต การเข้าถึงอาหารปลอดภัย การบริโภคเพื่อสุขภาพที่ดี (กายและจิต) การทบทวนสุขภาพของคนในชุมชน คุณค่าทางโภชนาการเพื่อสุขภาพที่ดี ระบบนิเวศที่สมดุล รวมถึงระบบข้อมูลการผลิตและฐานทรัพยากรของชุมชน พบว่า

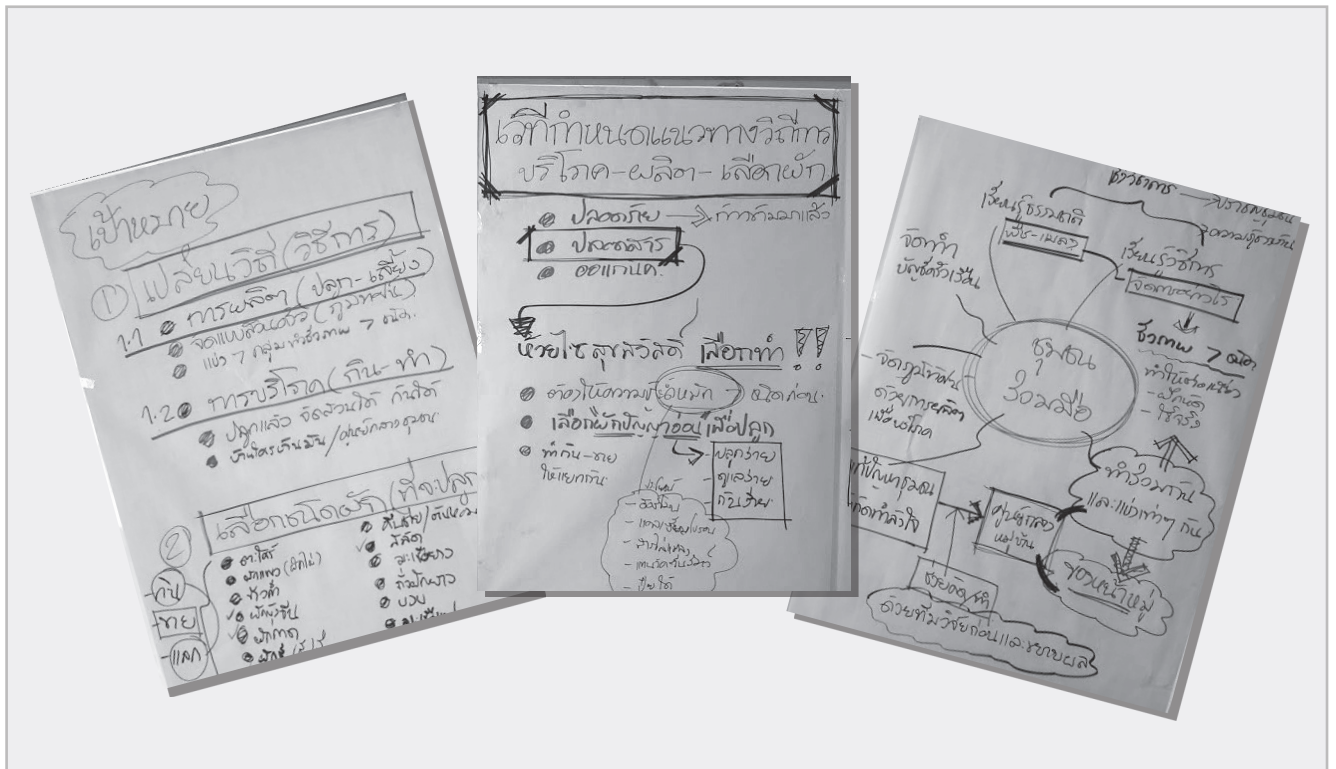
1.1) วิถีการผลิต คนในชุมชนโดยส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม คิดเป็นร้อยละ 59.49 และมีความเสี่ยงจากการได้รับอันตรายจากสารเคมีกำจัดศัตรูพืช ด้วยการใช้สารเคมีทางการเกษตรตามความเชื่อและการเรียนรู้ที่สืบทอดต่อกันมาเพื่อให้ได้ผลผลิตในปริมาณมาก และมีรูปแบบสวดยาม ความเสี่ยงจากการได้รับอันตรายจากสารเคมีที่มีการสะสมในร่างกาย จนก่อให้เกิดโรคต่างๆ ประกอบกับเกษตรกรมีวิธีการดูแลตนเองที่ไม่ถูกต้อง ส่วนใหญ่ไม่ใช่อุปกรณ์ในการป้องกันสารเคมี ทำให้เกิดการสัมผัสกับสารเคมีทั้งทางร่างกายและการสูดดมเข้าสู่ร่างกาย นอกจากนี้ ยังมีพฤติกรรมการใช้ยาเพื่อการป้องกันและรักษาที่ไม่ถูกต้อง เช่น การซื้อยาตามร้านขายยาทั่วไปมารับประทาน นิยมรับประทานยาแก้ปวดชนิดต่างๆ เป็นประจำโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดต่อสุขภาพและร่างกาย ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดอันตรายต่อระบบการทำงานต่างๆ ของร่างกาย จากการสำรวจพฤติกรรมด้านสุขภาพส่วนบุคคล

พบประเด็นสำคัญคือ มีการรับประทานยาแก้ปวดเป็นประจำสูงถึงร้อยละ 42.71 และส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรคความดันโลหิตสูงถึงร้อยละ 40.78

1.2) วิถีการบริโภค เกิดจากการปฏิบัติต่อตนเองของเกษตรกรที่ยังขาดความตระหนักในการควบคุมป้องกันโรคภัยที่จะเกิดกับร่างกาย โดยส่วนใหญ่จะประสบปัญหาสุขภาพเกี่ยวกับโรคเบาหวานและความดันโลหิตสูง มีพฤติกรรมการรับประทานอาหารเค็มและมัน ขาดการออกกำลังกาย รวมถึงโรคที่เกิดขึ้นจากการใช้สารเคมีทางการเกษตร แต่การเจ็บป่วยมักจะค่อยเป็นค่อยไป และภายหลังเมื่อรับรู้ว่าคุณเองมีอาการเจ็บป่วยก็ส่งผลให้เกิดความวิตกกังวล ซึ่งส่งผลต่อสภาพจิตใจ

เนื่องจากอาการของโรคภัยที่ไม่แสดงผลในทันที ทำให้เกษตรกรขาดความตระหนักในการดูแลรักษาสุขภาพ เมื่อทำการตรวจหาสารพิษในร่างกายด้วยการเจาะเลือดตามหลักทางการแพทย์ โดยใช้วิธีสุ่มเจาะจากผู้ร่วมวิจัย จำนวน 29 คน และนำไปวิเคราะห์ผล พบว่าผลการตรวจเลือดของกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับ ไม่ปลอดภัยจำนวน 7 คน มีความเสี่ยงจำนวน 7 คน ปลอดภัย (มีสารพิษตกค้างในร่างกายแต่อยู่ในระดับปลอดภัย) จำนวน 12 คน และปกติ เพียง 3 คน แสดงให้เห็นว่ากลุ่มตัวอย่างจำนวน 26 คนมีสารพิษตกค้างในร่างกาย สะท้อนถึงปัญหาการเจ็บป่วยของคนในชุมชนที่เพิ่มมากขึ้น โดยมีสาเหตุหลักมาจากการบริโภคอาหารที่มีประโยชน์น้อยและไม่ปลอดภัย วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปตามกระแสบริโภคนิยม อาศัยความสะดวกสบายในการอยู่การกิน และการซื้อหา ซึ่งจากการสำรวจพฤติกรรมสุขภาพส่วนบุคคลในภาวะปกติ พบประเด็นสำคัญคือ การเลือกซื้อและใช้ผลิตภัณฑ์ไม่ได้ดูเครื่องหมายการค้าและเครื่องหมายอย. วันหมดอายุ สูงถึงร้อยละ 54.76 และ ไม่คำนึงถึงคุณค่าในการรับประทานอาหารและประโยชน์ของอาหารครบ 5 หมู่ สูงถึงร้อยละ 39.29

ภายหลังจากการวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน คนในชุมชนได้ตระหนักถึงการสร้างสุขภาพที่ดี ซึ่งเป็นการรับรู้ร่วมกันอย่างเป็นระบบ ตามกระบวนการศึกษา วิเคราะห์ และสังเคราะห์ด้วยตัวเอง และเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้ร่วมกันกำหนดแนวทางวิถีการผลิตและการบริโภค ดังแสดงในภาพที่ 3 ด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงชีวิตในเบื้องต้น โดยผลิตและบริโภคพืชผักที่สามารถปลูกและกินได้ภายในครัวเรือน และหาเมล็ดพันธุ์พืชที่สามารถปลูกแล้วกินได้ พร้อมทั้งสร้างความสวยงาม โดยนำไปปลูกในพื้นที่ในบ้านของตนเอง การคัดเลือกชนิดของพืชผักที่จะใช้ปลูกในเบื้องต้น ซึ่งชาวบ้านในหมู่บ้านเรียกว่า “ผักปัญญาอ่อน” หมายถึง ผักที่

ภาพที่ 3 การกำหนดแนวทางวิถีการบริโภค ด้วยวิธีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดำรงชีวิตในเบื้องต้นของชุมชนบ้านห้วยโซ่ สุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

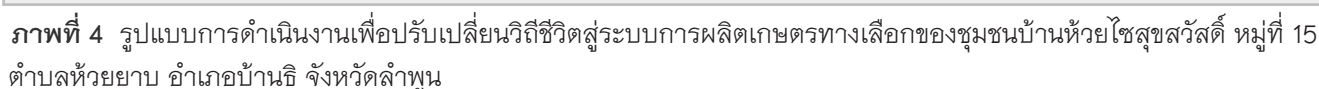
ปลูกง่าย ดูแลง่าย กินง่าย และสามารถจัดภูมิทัศน์ให้สวยงามได้ด้วย ได้แก่ ขึ้นฉ่ายหรือต้นหอม ตะไคร้ ผักแพวหรือผักไผ่ ผักสลัด มะเขือยาว ผักกาด มะเขือเทศ คื่นช่าย ผักชีหรือผักชีฝรั่ง ผักโขม และ ถั่วฝักยาว ซึ่งเป็นการปลูกไว้เพื่อกินเป็นหลัก ขายบางส่วน และในบางครั้งก็นำมาแลกเปลี่ยนกันในชุมชน นอกจากนี้ยังเสนอแนวคิดวิธีการผลิตผักปลอดภัย ปลอดภัย และวางแผนพัฒนาต่อยอดไปสู่ผักออร์แกนิก นอกจากนี้ ยังมีการสนับสนุนองค์ความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาของลุงมานพ สุนทร เกษตรกรในชุมชนและหนึ่งในทีมวิจัย ผู้คิดค้นและพัฒนาเรื่องการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ 7 ชนิด เช่น การทำฮอร์โมนพืช สารแคลเซียม สารโบรอน สารไล่แมลง สารใช้แทนวัชชีนัลด์ และปุ๋ย เป็นต้น เพื่อนำไปใช้กับพืชผักที่ผู้ร่วมวิจัยทำการเพาะปลูกและดูแล

การขับเคลื่อนการดำเนินงานตามที่ได้กำหนดแนวทางวิถีการบริโภคของคนในชุมชนบ้านห้วยโซ่สุขสวัสดิ์ เป็นการสร้างความมั่นคงด้านอาหารของชุมชน ที่ได้จากการเรียนรู้ธรรมชาติ ที่ผู้ร่วมวิจัยต้องเข้าใจถึงระบบนิเวศ พืชและแมลงที่เป็นศัตรูของการผลิต ด้วยการอาศัยความรู้เชิงวิชาการที่ได้จากการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นสากลและภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นและถือเป็นต้นทุนของชุมชนอันได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ความรู้ชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ภายใต

บริบทของชุมชนและวิถีการดำรงชีวิตที่ส่งผลให้เกิดนิเวศที่สมดุล ซึ่งเมื่อได้แนวทางวิถีการบริโภคของคนในชุมชนแล้ว ทีมวิจัยได้เห็นพ้องร่วมกันที่จะนำไปปฏิบัติให้บรรลุผล

2) แนวทางการปรับเปลี่ยนเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ในด้านการผลิต การเข้าถึงอาหาร และการบริโภค

แนวทางการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตในการผลิตและการบริโภคเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี และมีปริมาณที่เพียงพอต่อความต้องการของคนในชุมชนที่ได้จากการคิดวิเคราะห์จากปัญหาเพื่อหาวิธีจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นของตนเองและชุมชน ด้วยวิธีการผลิตและบริโภคพืชผักที่ปลูก และขยายความรู้ต่างๆ ออกไปสู่ครัวเรือนรอบข้าง สร้างพื้นที่ส่วนกลางเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่เรียกว่า “ของหน้าหมู่บ้าน” (ภาษาท้องถิ่นภาคเหนือ หมายถึง สิ่งที่เป็นของส่วนกลาง ทุกคนเป็นเจ้าของและมีสิทธิในสิ่งนั้น) หาวิธีดำเนินงานและขยายผลต่อไปอย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการเรียนรู้และสร้างควมมีวินัยทางการเงิน ด้วยการจดบันทึกการใช้จ่ายเงินเพื่อการวิเคราะห์สถานะทางการเงินของตนเองในแต่ละวัน แต่ละเดือน และในแต่ละปี จะทำให้ทราบถึงรายได้รายจ่าย และหนี้สิน ว่ามีส่วนใดเพิ่มขึ้น ลดลง หรือมีความสมดุลเพียงใด ดังภาพที่ 4

แต่ละเดือน และแต่ละปี 6) คนในชุมชนต้องเข้าใจร่วมกันและ
เข้าใจไปในทิศทางเดียวกันว่า สิ่งที่กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้
เป็นการแก้ไขปัญหของชุมชนที่ได้รับผลกระทบมาจากวิถี
การผลิตและการบริโภค 7) ผลลัพธ์สุดท้าย ก่อให้เกิดความดี
หมายถึง การที่คนในชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตด้วย
การลดใช้สารเคมี วิถีการบริโภคจะปลูกผักเพื่อบริโภคแทน
การซื้อจากรถเร่หรือตลาดสดทั่วไป และก่อให้เกิดความงาม
หมายถึงเมื่อวิถีชีวิตเปลี่ยนไป ทำให้สุขภาพของคนในชุมชนดีขึ้น
ระบบนิเวศธรรมชาติดีขึ้น ภาวะการใช้ย่ายดีขึ้น สิ่งเหล่านี้ล้วนส่ง
ผลให้เกิดเป็นสังคมที่ดีและเข้มแข็ง เป็นความงามของชุมชน

ในขณะที่ ผลผลิตที่เป็น “ของหน้าหมู” จะนำไปจำหน่ายให้แก่คนในชุมชนและหากมีปริมาณการผลิตเพิ่มขึ้น ก็จะสามารถตลาดเพื่อเป็นแหล่งขายผลผลิตที่เกิดขึ้นจากศูนย์กลางชุมชน รวมถึงผลผลิตที่เกิดขึ้นจากครัวเรือนหากมีปริมาณมาก ซึ่งใน

ปัจจุบันผู้คนจำนวนมากหันมาสนใจและต้องการบริโภคพืชผักปลอดสารเคมีต่างๆ ดังนั้นหากชุมชนสามารถสร้างผลผลิตที่ปลอดสารเคมีได้อย่างแท้จริงและเพียงพอต่อความต้องการของตลาดก็ขายได้ไม่ยากนัก แต่สิ่งที่มุ่งเน้นคือการสร้างคนในชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ แล้วจึงขยายออกไปสู่ภายนอกชุมชน

การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ดังแสดงในภาพที่ 6 เป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่เป็นการถ่ายทอดการเรียนรู้ประสบการณ์ และการปฏิบัติไปสู่ครัวเรือนอื่นในชุมชน รวมถึงการพัฒนาศูนย์กลางชุมชนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น เพื่อสร้างแรงจูงใจในการพัฒนาคนในชุมชน ด้วยการปรับเปลี่ยน

ภาพที่ 5 รูปแบบการดำเนินงานเพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกของชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

ภาพที่ 6 ศูนย์กลางชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตเกษตรทางเลือกของชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน

วิถีชีวิตในการผลิตและการบริโภคเพื่อให้สุขภาพดี เป็นการลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนได้ในระดับหนึ่งจากการลดการซื้อเพื่อการบริโภค อีกทั้งรายได้ที่มาจากการจำหน่าย นอกเหนือจากการผลิตเพื่อการบริโภค ยังเป็นการสร้างรายได้ให้กับชุมชน นำไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน เป็นการยกระดับเศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชนให้ดีขึ้น จากการผลิตและการจำหน่ายที่เริ่มต้นจากครัวเรือนไปสู่ความร่วมมือในลักษณะหุ้นส่วนชุมชน ทำให้เศรษฐกิจในภาคครัวเรือนดีขึ้น การพัฒนาในด้านสังคมดีขึ้น ก่อให้เกิดความเข้มแข็งสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ส่งผลถึงการสร้างวัฒนธรรมใหม่ในวิถีการผลิตและการบริโภคของชุมชน

ในด้านการรักษาสภาพแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศ เมื่อเกษตรกรลดการพึ่งพาการใช้สารเคมีทางการเกษตร ทำให้สารพิษที่ตกค้างในอากาศ ในแหล่งน้ำ และในพืชและสัตว์ลดลง ส่งผลให้เกิดอากาศที่บริสุทธิ์ สภาพแวดล้อมที่สมบูรณ์ ควบคู่กับระบบการผลิตเกษตรทางเลือกที่สมบูรณ์ คือการไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปในชุมชน ภายใต้ฐานทรัพยากรที่เกื้อหนุนของชุมชนที่มาจากธรรมชาติ และภูมิปัญญาอันโดดเด่น

ในท้ายที่สุด ชุมชนได้กำหนดให้มีทิศทางในการดำเนินงานร่วมกัน ทำยุทธศาสตร์ชุมชนไว้สำหรับขับเคลื่อนให้คนในชุมชนสามารถต่อยอดการผลิต ให้เกิดระบบเศรษฐกิจของชุมชน ประกอบกับการนำองค์ความรู้ในด้านต่างๆ ทั้งด้านกระบวนการผลิต และการตลาดไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยกำหนดวิสัยทัศน์ของชุมชนไว้ว่า **“ยกระดับภูมิปัญญาพัฒนาสู่เศรษฐกิจมั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนห้วยไซสุขสวัสดิ์”**

อภิปรายและสรุปผล

งานวิจัยนี้ แสดงถึงกระบวนการจัดการชุมชน โดยการกำหนดแนวทางเพื่อการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตและการบริโภค ภายใต้บริบทของชุมชนและแผนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ที่ไม่เพียงให้ความสำคัญกับสุขภาพของตัวเองและคนในครอบครัว แต่มองถึงการยกระดับการพัฒนาในระดับชุมชนในอนาคต นั้นหมายถึงทุกคนที่อาศัยอยู่ในชุมชน รวมถึง

บุคคลภายนอกชุมชนที่มีโอกาสในการบริโภคผลิตภัณฑ์ของชุมชน หากการดำเนินโครงการสำเร็จจุลวงตามเป้าหมาย สอดคล้องกับ ชนิตา พันธุ์ณี และคณะ (2554) ที่ศึกษาเรื่อง การศึกษาระบบการผลิตและความยั่งยืนของเกษตรกรอินทรีย์ในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่า ผลการวิเคราะห์ที่สำคัญ คือ การส่งเสริมการรวมกลุ่มภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายภายนอกชุมชน ใช้วิธีการปลูกพืชแบบผสมผสาน มุ่งเน้นการใช้ฐานทรัพยากรในชุมชนและที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง การนำเอาความรู้ที่ได้จากการอบรมหรือสัมมนาไปปรับใช้ในการจัดการในกระบวนการผลิต โดยมีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง และมีการเผยแพร่ความรู้ไปยังสมาชิกคนอื่นๆ ผลผลิตที่ได้เมื่อบริโภคในครัวเรือนแล้ว ส่วนที่เหลือนำไปขายและใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ และมุ่งเน้นการตลาดทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่น ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้ สามารถใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมเกษตรกรให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ในช่วงระหว่างการทำโครงการ จะส่งผลให้ชุมชนบ้านห้วยไซสุขสวัสดิ์ หมู่ที่ 15 ได้รับรางวัลในการเข้าประกวดระดับจังหวัด จำนวน 2 รางวัลก็ตาม แต่คนในชุมชนกลับเห็นว่า การสร้างให้เกิดความต่อเนื่องได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ส่วนให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน จึงจะสามารถนำไปสู่เป้าหมายของชุมชนได้อย่างแท้จริง สอดคล้องกับ ชำรงค์ แสงสุริยจันทร์ (2553) ที่ศึกษาเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรหลังจากผ่านโครงการฝึกอบรมแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จากชุมชนราชธานีโอโศก พบว่า การเปลี่ยนพฤติกรรมของเกษตรกรในภาพรวม เกษตรกรกลุ่มที่ 1 ไม่ได้รับการเยี่ยมเยียนติดตามผลและจัดกิจกรรมเสริมความรู้หลังการฝึกอบรมมีการเปลี่ยนพฤติกรรมในทางบวก ในบางตัวชี้วัดของแต่ละด้าน ส่วนเกษตรกรกลุ่มที่ 2 ได้รับการเยี่ยมเยียนติดตามผลและจัดกิจกรรมเสริมความรู้หลังการฝึกอบรม รวมทั้งการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ มีการเปลี่ยนพฤติกรรมในทางบวกในทุกตัวชี้วัดของทุกด้าน ยกเว้นสภาพหนี้สิน แสดงว่า การฝึกอบรม 5 วัน 4 คืน เป็นการจุดประกายความคิดในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร หลังการฝึกอบรมเกษตรกรมีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในบางเรื่อง ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้น คือ การรวมกลุ่มทำกิจกรรมอาชีพ การเยี่ยมเยียนติดตามผล การจัดกิจกรรมเสริมความรู้หลังการฝึกอบรม และการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

ข้อเสนอแนะ

1) ผู้นำชุมชน และคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ต้องสร้างความชัดเจนและความเชื่อมั่นของโครงการ ที่เป็นการดำเนินการเพื่อนำไปสู่ความสำเร็จและการเปลี่ยนแปลงในอนาคต และขยายผลการตระหนักรู้ถึงพิษภัยของสารเคมีที่เป็นปัจจัยการผลิต ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของคนในชุมชน ให้ครอบคลุมทั้งชุมชน

2) คนในชุมชนต้องให้การสนับสนุนการดำเนินโครงการอย่างแท้จริง ในส่วนของผู้นำต้องประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐต่างๆ หรือหน่วยงานเอกชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อขอรับการสนับสนุนปัจจัยที่สำคัญต่อการดำเนินโครงการด้านการผลิตและการบริโภค ทั้งในด้านงบประมาณ ด้านการตลาด ด้านเทคนิควิธีการ รวมถึงด้านวิชาการต่างๆ ที่สามารถขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชนให้บรรลุเป้าหมายได้ในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องหันมาให้ความสนใจในการพัฒนาและส่งเสริมคุณภาพชีวิตของประชาชนในเขตพื้นที่รับผิดชอบ

3) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องให้ความร่วมมือในการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในทุกกระบวนการ ที่ถึงแม้จะประสบความสำเร็จ

หรือไม่ประสบความสำเร็จ แต่เพื่อเป็นการต่อยอดและขยายผลไปสู่เป้าหมายสุดท้ายของชุมชน คือชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการผลิตเกษตรทางเลือกเพื่อการบริโภค ผ่านกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจธรรมชาติและระบบนิเวศ นำไปสู่ความมีสุขภาพดีของทั้งคนและชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ที่สนับสนุนด้านวิชาการและทุนวิจัย สัญญาทุนเลขที่ RDG57N0022 ขอขอบคุณสถาบันวิจัยทรัพยากรชีวที่เป็นพี่เลี้ยง ให้การแนะนำแนวทางการวิจัยด้วยดีตลอดมา ขอขอบคุณคุณสวัสดิ์ ไชยวรรณ ผู้ใหญ่บ้าน และ คุณสวัสดิ์ พรหมชาติ สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยยาบ ที่เป็นผู้นำและกำลังหลักในพื้นที่ ขอขอบคุณทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้ทุกท่าน รวมถึงหน่วยงานและเครือข่ายต่างๆ ที่กรุณาและให้ความร่วมมือ ให้คำแนะนำอำนวยความสะดวก และให้โอกาสในการสัมภาษณ์ เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ให้ข้อเสนอแนะชี้ให้เห็นถึงปัญหาอุปสรรค ให้คำปรึกษาในการศึกษาค้นคว้า ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในครั้งนี้จนบรรลุผลสำเร็จ

บรรณานุกรม

- ชนิตา พันธุ์ณี และคณะ. 2554. การศึกษาระบบการผลิตและความยั่งยืนของเกษตรอินทรีย์ในเขตภาคเหนือตอนบน. มหาวิทยาลัยแม่โจ้. เชียงใหม่.
- ชัชวาลย์ ทัดศิริ. 2552. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research-PAR): มิติใหม่ของรูปแบบวิธีวิจัยเพื่อการพัฒนาชุมชนระดับท้องถิ่น. นโยบายสาธารณะที่ 4(10); 1-5.
- ธำรงค์ แสงสุริยจันทร์. 2553. การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเกษตรกรหลังจากผ่านโครงการฝึกอบรมแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงจากชุมชนราชธานีอโศก. วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น. 15(11); 1088-1100.
- เปรมปรีดิ์ นาราช และคณะ. 2559. บทเรียนการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนระดับตำบล/จังหวัด และการบูรณาการแผนพัฒนาชุมชนกับหน่วยงาน/ภาคี. สำนักพัฒนาองค์ความรู้และประเมินผล สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). กรุงเทพฯ. 55 น.
- ภณ ใจสมัคร. 2558. การดำรงชีวิตในสังคมยุคใหม่และประชาคมอาเซียน. เอกสารประกอบการสอนวิชา ศพ. 121 บทที่ 9. สำนักวิชาศึกษาทั่วไป มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต. กรุงเทพฯ.
- ยศ บริสุทธิ์. 2558. การศึกษาชุมชน: แนวคิดฐานการวิจัย และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ขอนแก่น. 569 น.
- ฤทธิ์ วัฒนชัยยิ่งเจริญ. 2553. ชีวิตกับสิ่งแวดล้อมสิ่งมีชีวิตกับกระบวนการดำรงชีวิต. อักษรเจริญทัศน์. กรุงเทพฯ. 220 น.
- สมจิต โยธะคง. 2555. เกษตรกรรมกับสังคมไทย. เอกสารประกอบการสอน หน่วยที่ 1. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพฯ.
- สวัสดิ์ ไชยวรรณ และคณะ. 2560. โครงการสุขภาพดีด้วยการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตสู่ระบบการผลิตการเกษตรทางเลือกของชุมชนบ้านห้วยไชยสวัสดิ์ ตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน. รายงานฉบับสมบูรณ์. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ลันต์ ใจอดศิลป์. 2556. โรคหัวใจ. อมรินทร์สุขภาพ. กรุงเทพฯ. 61 น.

สาคร ศรีมุข. 2556. ผลกระทบจากการใช้สารเคมีทางการเกษตรของประเทศไทย. บทความวิชาการ. สำนักวิชาการ สำนักงาน
เลขาธิการวุฒิสภา. 9 น.

อรรณน น้อยวัฒน์. 2554. ชุมชนนักปฏิบัติ: เครื่องมือสำคัญของการขับเคลื่อนกระบวนการจัดการความรู้. การประชุมเสนอผลงาน
วิจัยระดับบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ครั้งที่ 5. จาก <http://www.kasetorganic.com>. สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน
2558.

อานัฐ ตันโช. 2551. เกษตรธรรมชาติประยุกต์: หลักการแนวคิด เทคนิคปฏิบัติในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. สำนักงานพัฒนา
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ. กรุงเทพฯ. 300 น.